

PARADOXES DE LA LLIBERTAT

MARC PLANA

Comissió Agenda Llatinoamericana Catalunya

La defensa de la llibertat té un valor irrefutable quan es proposa com a arma davant la tirania. Davant del risc de convertir-nos en objectes a mans d'interessos aliens, la defensa de la llibertat és la garantia de poder perseguir aquesta idea de bé que cadascú senti com a més necessària per a ell (i no pas la que uns pocs decideixin que és la millor per a tothom).

Malgrat això, alguna cosa hauriem de sospitar quan el concepte *llibertat* és un terme tan acceptat avui dia per tota mena d'ideologies. Llibertat com a participació i autonomia va ser la demanda dels anys seixanta, però també va ser la paraula clau dels governs conservadors de Thatcher i Reagan. Llibertat és el crit de l'oprimit davant la llei del més fort, però també és la defensa del capitalista per tal que el més fort no cedeixi "allò que és seu" davant les necessitats col·lectives i la redistribució de la riquesa. Llibertat és avui un concepte tan popular que se n'han de delimitar els entorns i els usos. No podem defensar la llibertat de la guilla en el galliner. Hi ha límits. A grans trets, es tractaria de potenciar una llibertat entesa com a mitjà per aconseguir una societat més humana, davant la defensa cega de la llibertat fins l'absolut:

- Comencem amb allò principal: la llibertat no serveix per a tot. Ens hi juguem la nostra dignitat com a humans. Victòria Camps va escriure: "No es predica l'autogovern, com un valor en si, dels animals, ni dels nens, ni de ningú mancat de criteri per autoconduir-se. Es predica als humans. Per què i per a què? Perquè realitzin la seva humanitat. L'autonomia és, sens dubte, condició d'humanitat. L'ésser que viu sol sota constriccions, esclavitzat, no és un ésser humà. Però tampoc pot dir-se que sigui un ésser humà, que doni la talla de l'humà, qui empra la seva facultat d'autogovern només per exercir la violència per dominar l'altre. O els que gaudeixen de l'abundància a costa de la misèria dels altres. Aquests individus són lliures, però ho són únicament per demostrar la seva nul·la humanitat". Hi ha un marc anterior a la nostra acció lliure que defineix l'ús "humà" de la llibertat. És un tema espinós, perquè aquest marc no pot ser

imposat per ningú i la seva concreció és sempre aleatòria: qui diu "fins aquí"? Quins criteris fem servir per justificar-ho? Com interioritzem els límits per tal que el bé sigui compatible amb allò lliure? Avui, l'alternativa al límit aleatori no pot ser negar qualsevol marc. L'única alternativa viable a l'aleatorietat dels límits que emmarquen la nostra acció col·lectiva és el pacte comú d'aquests límits, en un diàleg obert, plural i democràtic.

- La llibertat no pot pas ser una excusa per al relativisme. Que tot pugui dir-se no significa que tot valgui el mateix. No confonem llibertat d'expressió amb qualitat d'expressió. Les paraules de Romero no dirigeixen la humanitat en la mateixa direcció que els *talk-show* televisius en els quals la gent s'insulta. Altre cop, veiem la necessitat de comptar amb un criteri per valorar l'expressió (no pas per callar-la; només per reubicar-la segons el seu valor "humà"). No hauríem de passar els maldecaps dels organitzadors d'una exposició contra la censura quan van haver de justificar per què havien esborrat els grafitis pronazis que havien aparegut pintats a les parets.

- Si la llibertat es defensa com un dret absolut a fer allò que vulguem, legitimem la desaparició dels criteris que orienten la nostra acció. Què ens queda, aleshores? Els ultraliberals confien la llibertat a l'instint individual i confien en la capacitat individual de raonar per escollir sempre la millor opció. Cadascú, que posi les seves normes. Els menys ultraliberals creiem que la decisió racional queda lluny d'explicar com actuem. Els éssers humans escollim també per impulsos, per influència de l'entorn, per la cultura que ens forma... Defensar la llibertat com un dret absolut a fer allò que vulguem dona via lliure a les manipulacions de la publicitat, l'opinió manipulada, la cultura instrumentalitzada... Tinguem-ho clar: la llibertat absoluta no existeix. Tot entorn implica una coacció que regula el nostre dia a dia i que orienta la nostra acció (i és entorn tant l'educació com la publicitat). Demanar la llibertat absoluta impedeix revisar a qui serveixen aquestes coaccions i acaba essent sempre "la història de la guilla en llibertat dins del galliner", com diu Tzvetan Todorov.

- Defensar la llibertat no significa eliminar les estructures socials, sinó que ha d'implicar que aquestes estructures siguin alliberadores, en el sentit de fer-les sensibles a les necessitats humanes. Quan l'objectiu de l'educació és la formació de productors/ consumidors acrítics, l'educació instrumentalitza l'ésser humà vers finalitats alienes al seu benestar. El treball instrumentalitza si fa servir l'ésser humà per fer rodar una maquinària de la qual el benestar global només és un producte secundari a l'acumulació de diners per part de ben pocs. Els mitjans de comunicació instrumentalitzen quan pretenen dirigir l'opinió en comptes de fonamentar-la. L'alternativa a estructures instrumentalitzadores són estructures alliberadores: educació i treball que sàpiguin combinar l'interès general amb les necessitats individuals, uns mitjans que permetin posar el coneixement al servei del nostre benestar...

- Es parla de la llibertat a la xarxa, però és dubtós que *més* comunicació signifiqui sempre *millor* comunicació. La informació rellevant augmenta la seva projecció, però també creixen les addiccions.

- El dret a la llibertat protegeix l'individu de la tirania en el seu espai privat. No obstant, un excés de zel pot metamorfosejar aquest dret en al·lèrgia contra qualsevol obstacle. Fem servir aleshores la llibertat per justificar actituds socials dubtoses. En primer lloc, la llibertat no es pot emprar per imposar les nostres necessitats a l'espai públic. No puc exigir en nom de la llibertat el meu dret a que el veí suporti la meua música a les quatre de la matinada. Allò públic és de tothom, no pas meu. En segon lloc, no podem usar la llibertat per rentar-nos les mans d'allò que s'esdevé a l'espai públic. "Jo no miro la televisió –deia un entrevistat referint-se a la teledeixalla– però la gent pot fer allò que vulgui". Sense la nostra participació a l'espai públic (participant, dialogant, exigint, valorant...), no podem pas garantir que el món en què vivim no sigui el resultat d'una generació de teledeixalla. La por a ser vistos com a obstacles de la llibertat d'altres no hauria de legitimar la nostra abstenció en la participació a l'espai públic. Si la meua única opció davant l'embrutiment del camí que em mena a casa és canviar de ruta, aviat no tindré llibertat per arribar net a casa.

- La defensa de la nostra llibertat legitima una certa desconfiança a la societat. Cert grau

d'escepticisme envers la premsa, la política, l'educació... no només és aconsellable sinó que s'ha demostrat justificat. No obstant, l'individualisme actual proposa un escepticisme genèric envers la societat que es contraposa a la cohesió social. Tot es resol amb l'autogestió i el control individual de la MEVA vida. Els nostres fills fan carreres a la carta; la solució a la crisi econòmica és ser emprenedor; els drets només són per qui pot pagar-se'ls... Les microcàpsules individuals de vida creixen arreu. La individualització de la societat es produeix fins i tot entre els crítics. Un anomenat antisistema afirmava haver-ho deixat tot per comprovar com era el món en primera persona. No obstant, fins que hom pugui operar-se ell mateix, l'alternativa a l'escepticisme social és refundar la confiança sobre els pilars de la transparència i la responsabilitat social. A l'individualisme i escepticisme extrem, també se'ls coneix com a descohesió social.

- Mitjans i ficcions repeteixen avui cada dia que l'èxit només depèn de gestionar correctament la teua vida, o en altres paraules, d'emprar correctament la teua llibertat. El mite de la superació, l'esforç i els eslògans sobre la inexistència de límits es reproduïen arreu. No pretenc negar (dues vegades) el valor de l'autogestió, però s'ha de recordar aquí que qualsevol ideologia manipuladora s'ha fundat sempre a partir d'un ús intencionat de valors positius i populars. Davant la societat i el dolor, l'autogestió (la *resiliència*, seria preferible dir) és important, però no podem pas posar aquest mite al servei de la destrucció del teixit social. Davant del meu dolor, desitjo energia, però també necessito comptar amb l'altre.

La llibertat no pot pas ser una paraula emprada acriticament per justificar qualsevol acció. La nostra dignitat en depèn. Pico della Miràndola va dir que la llibertat ens pot convertir en déus o en animals. Si guem conscients quan l'exigència de llibertat serveixi per justificar la descohesió social, per invisibilitzar la necessitat de l'altre, o per instrumentalitzar les nostres accions a favor d'interessos aliens al bé comú. La llibertat no pot destruir el marc que ens uneix, ni deslegitimar la nostra capacitat per al pacte col·lectiu. Exigim la llibertat, sí, però exigim llibertat per fer-nos més humans.